

Зміст

1. Загальні питання мовознавства	1.1. Мовознавство як наука.	
	“Вступ до мовознавства” як навчальна дисципліна	7
	Предмет мовознавства. Зміст і основні завдання курсу “Вступ до мовознавства”	7
	Місце мовознавства в системі наук	9
	Методи дослідження мови	10
	1.2. Природа, сутність, функції та будова мови	16
	Природа і сутність мови	16
	Функції мови	18
	Мова і суспільство	20
	Мова і мислення	24
	Мова як знакова система	26
	Мова і мовлення	28
	Структура мови	31
	Синхронія і діахронія	31
	1.3. Походження і розвиток мови	34
	Проблема походження мови	34
	Закономірності розвитку мов	40
	Специфіка розвитку різних рівнів мової структури	45

Розвиток і функціонування мов у різні історичні епохи	46
1.4. Мови світу, їх вивчення та генеалогічна класифікація	51
Загальна характеристика мов світу	51
Порівняльне вивчення мов	53
Генеалогічна класифікація мов	54
2. Фонетика і графіка	
2.1. Звуки мови, їх вивчення і класифікація	93
Фонетика як лінгвістична дисципліна.	
Три аспекти вивчення звуків	93
Фізичний аспект у характеристиці звуків	95
Фізіологічний аспект у вивченні звуків	96
Класифікація звуків	101
2.2. Фонетичні одиниці та засоби	110
Фонетичне членування мовленнєвого потоку	
Склад	111
Наголос	114
Інтонація	118
2.3. Фонетичні процеси	120
Позиційні зміни звуків	120
Комбінаторні зміни звуків	123
Орфоепія. Транскрипція і транслітерація	128
Живі та історичні фонетичні процеси.	
Спонтанні зміни звуків	132
Фонетичні закони	135
2.4. Лінгвістичний (функціональний) аспект у вивченні звуків	137
Поняття фонеми	137
Диференційні та інтегральні ознаки фонем	140
Позиції фонем.	
Варіанти і варіації фонем	142
Фонологічна система	144
2.5. Письмо	148
Значення письма в історії суспільства.	
Передумови виникнення письма	148

	Етапи і форми розвитку графічного письма	150
	Графіка	158
	Орфографія. Принципи орфографії	159
3. Лексика і фразеологія	3.1. Слово та його значення	164
	Лексикологія. Розділи лексикології	164
	Слово як одиниця мови.	
	Слово і лексема	166
	Значення слова	170
	3.2. Лексико-семантичні категорії	175
	Полісемія	175
	Омонімія	179
	Синонімія	183
	Антонімія	185
	Гіперо-гіпонімія і лексична конверсія	187
	3.3. Лексико-семантична система мови	190
	Поняття лексико-семантичної системи	190
	Словниковий склад мови	193
	3.4. Історичні зміни словникового складу мови	203
	Причини історичних змін у лексиці	203
	Архаїзми	204
	Неологізми	205
	Запозичення	207
	Історична лексикологія та етимологія	213
	3.5. Фразеологія	217
	Поняття фразеології	217
	Класифікація фразеологізмів	221
	3.6. Лексикографія	224
	Поняття лексикографії	224
	Типи словників	225
4. Граматика	4.1. Граматика. Граматичне значення. Граматичні категорії	236
	Предмет граматики. Розділи граматики.	
	Основні одиниці граматичної будови мови	236
	Граматичне значення	238
	Граматичні категорії	240
	Лексико-граматичні розряди (категорії)	245

4.2. Морфема і словоформа	247
Поняття морфеми	247
Види морфем	249
Морфеміка	252
Граматична форма слова	253
4.3. Способи вираження граматичних значень	255
Синтетичні способи вираження граматичних значень	256
Аналітичні способи вираження граматичних значень	260
Історична змінність способів і засобів вираження граматичних значень	262
4.4. Частини мови	265
Поняття частин мови.	265
Критерії виділення частин мови	265
З історії питання про частини мови	269
Частини мови в різних мовах	271
Характеристика основних частин мови	272
4.5. Словосполучення і речення	276
Поняття словосполучення.	276
Типи словосполучень	276
Синтаксичні зв'язки слів	280
Речення та його ознаки	282
Актуальне членування речення	285
5. Мовна типологія	289
5.1. Типологічна класифікація мов	289
Поняття типологічної класифікації мов	289
Ізолитивні (кореневі) мови	290
Аглютинативні мови	292
Інкорпоративні (полісинтетичні) мови	293
Флективні мови	294
Інші спроби типологічної класифікації мов	296
Література	300

1.

Загальні питання мовознавства

1.1. Мовознавство як наука. “Вступ до мовознавства” як навчальна дисципліна

Предмет мовознавства.

Зміст і основні завдання курсу “Вступ до мовознавства”

Мовознавство, або лінгвістика (від лат. *lingua* “мова”), — наука про природну людську мову загалом і мови світу як її представників.

На земній кулі існує понад п'ять тисяч мов. Кожен етнос розмовляє власною мовою. Однак можна стверджувати, що люди світу розмовляють єдиною мовою, бо всі мови мають дуже багато спільного. Так, зокрема, у всіх мовах для вираження думки використовують звуки, зі звуків будують слова, а зі слів — речення. Спільні ознаки, властиві всім мовам світу, називають **універсаліями** (від лат. *universalis* “загальний”).

Кожна мова є надбанням певного народу. Вона не тільки найпотужніший засіб спілкування, знаряддя думки (мислення), а й дух народу, його історія і водночас необхідна умова існування не

лише культури народу, а і його самого. Мова є засобом духовного формування особистості. У ній зафіковано історичний досвід попередніх поколінь, неповторний менталітет етносу, його духовні надбання. Вона допомагає краще зрозуміти людину в її минулому і сьогодені. Мова, крім цього, є важливим державотворчим чинником, засобом консолідації народу. Саме тому кожен свідомий етнос дбайливо ставиться до рідної мови, оберігає її.

Виникнення мовознавства, як і будь-якої іншої науки, зумовили практичні потреби (навчання грамоти, оволодіння культурою усного та писемного мовлення, вивчення іноземних мов тощо). Згодом воно розвинулося в розгалужену систему дисциплін.

Розрізняють конкретне (часткове) і загальне мовознавство.

Конкретне мовознавство вивчає окремі (конкретні) мови, як, наприклад, українську, польську, англійську, китайську або групу споріднених мов — слов'янські, германські, романські, балтійські, іранські, тюркські тощо.

Кожна мова має своєрідну структуру, власні норми, неповторну історію. Так, зокрема, в кожній мові є специфічні звуки (англ. [θ], [ð], болг. [ъ]), морфеми, слова, синтаксичні конструкції. Окремі мови різняться ступенем унормованості, стилістичною диференціацією мовних засобів, багатством словника тощо, що зумовлено різними історичними й суспільними чинниками. Такі особливості стосуються однієї, а не всіх мов.

Загальне мовознавство вивчає загальні особливості мови абстраговано від конкретних мов. До них належать суть мови, її природа, пожеждення, закони розвитку, зв'язок із мисленням, культурою тощо. Воно вивчає також структуру й закономірності функціонування всіх мов світу. Отже, предметом загального мовознавства, з одного боку, є мова як засіб людського спілкування, а з іншого — загальні особливості всіх мов (тобто воно є ніби узагальненням конкретних мовознавств). Загальне мовознавство створює лінгвістичну теорію, тому його часто називають теоретичним. Теоретичне мовознавство протиставляється прикладному.

Прикладне мовознавство вивчає застосування мовознавчої теорії на практиці (у викладанні рідної та іноземної мов, у практиці перекладу, при створенні алфавітів для безписемних мов, для удосконалення правопису, навчання письма, читання, культури мови, для уніфікування термінології, анатування й реферування інформації, забезпечення спілкування людини з комп'ютером природною мовою тощо).

У межах загального мовознавства виділяють зіставне (типовіднічне) мовознавство, яке шляхом зіставного вивчення мов виявляє в їх структурі спільні й відмінні риси.